

ВИЩА ШКОЛА

УДК 378.013.77

В. Ю. АРТЕМОВ

доктор педагогічних наук, доцент

В. В. СЕРІКОВ

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Національна академія Служби безпеки України, м. Київ

АРТИСТИЧНІ ВМІННЯ ЯК КОМПОНЕНТ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

У статті визначено роль педагогічного артистизму як складової педагогічної майстерності та шляхи його формування у вищому навчальному закладі із специфічними умовами навчання. Детально розглянуто тлумачення відомих науковців-освітян поняття “педагогічний артистизм”, на основі проведеної роботи запропоновано авторське визначення цього терміна.

Визначено педагогічні умови розвитку педагогічного артистизму, які поділяють на організаційно-методичні, що забезпечуються переважно адміністративними методами, та індивідуально-особистісні, які залежать від психофізичних властивостей педагога й підлягають удосконаленню та саморозвитку.

Ключові слова: педагогічний артистизм, театральна педагогіка, вищий навчальний заклад із специфічними умовами навчання, індивідуально-особистісні умови, організаційно-методичні умови.

Актуальність педагогічної проблеми формування педагогічної майстерності викладача зумовлена тим, що на початку ХХІ ст. у діяльності вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання відбуваються зміни, які спричинені не лише новими військово-політичними й соціально-економічними умовами, а й бурхливим процесом національно-патріотичного відродження України. Перед такими закладами гостро постала проблема підготовки висококваліфікованих фахівців, патріотично й національно свідомих, відповідальних, морально готових до самовідданої діяльності в надзвичайно небезпечних та екстремальних умовах. Це вимагає від педагогів ВНЗ із специфічними умовами навчання вдосконалення власної професійної майстерності, а відтак – і розвитку артистизму з метою здійснення емоційного впливу на курсантів і слухачів, отримання їх душевного відгуку, певних емоційних переживань, які сприятимуть глибокій обізнаності, осягненню незламних професійних та громадянських цінностей, розвитку й саморозвитку корисних фахових здібностей.

Вагому роль артистизму в педагогічній діяльності відзначали ще найвидатніші мислителі давнини – Платон і Цицерон, які заклали основи красномовства й викладання риторики.

Пізніше цю проблему розглядали А. Дістервег, Ж.-Ж. Руссо, Я. Каменський [6], які пов'язали проблеми розвитку педагогічної майстерності та артистизму.

Серед сучасних українських учених, праці яких безпосередньо пов'язані з артистизмом педагога й учителя, треба відзначити В. Абрамяна [7], Д. Будянського [1], О. Булатову [5], Ж. Ваганову [3], В. Загвязинського [4], І. Зязюна [6], О. Ткачову [2], В. Ягупова [8] та ін.

На жаль, аналіз існуючої практики дав змогу зазначити, що значна частина викладачів вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання взагалі та військових ВНЗ зокрема не мають чіткого уявлення про те, чим є педагогічна майстерність, педагогічний артистизм та якими можуть бути шляхи їх розвитку. Переважна кількість освітян обмежуються набором певних практичних навичок, які дають можливість проводити рутинні заняття, та цілком упевнені, що цього цілком достатньо для їх педагогічної діяльності.

Такі викладачі поділяють думку, що для викладацької діяльності досить лише добре знати свій предмет. Значною мірою цьому сприяють такі обставини:

- статутна субординація у взаєминах в освітньому середовищі;
- закритий характер перебування курсантів і слухачів у ВНЗ із специфічними умовами навчання;
- значна завантаженість педагогів статутними процедурами в процесі освітньої діяльності.

В результаті професійного становлення та розвитку власної педагогічної майстерності викладач ВНЗ із специфічними умовами навчання насамперед працює над змістом своєї дисципліни, а набуття теоретичних і практичних знань щодо особливостей організації освітнього процесу, новітніх методик викладання лишається поза його увагою. Таке становище, безумовно, негативно впливає на процес професійного становлення викладача та якість викладання загалом.

Мета статті полягає в тому, щоб показати роль педагогічного артистизму як складової педагогічної майстерності та визначити шляхи його формування у вищому навчальному закладі із специфічними умовами навчання.

Втім, спершу необхідно виявити сутність і зміст артистизму як складової педагогічної майстерності.

Артистизм – це вміння передавати емоційну інформацію за допомогою мови, жестів, міміки та інтонацій. Артистизм є корисною, вродженою людською якістю, яка супроводжує її в повсякденному житті та, подеколи, і в професійній діяльності. Тож вміння демонструвати або, навпаки, стримувати свої емоції є проявом артистизму.

А що таке артистизм для педагога? Для викладача артистизм насамперед є інструментом управління тими, хто навчається. Саме завдяки артистизму можна домогтися потрібних емоцій, спрямувати особистість на шлях необхідних роздумів і переживань.

Автори визначають *педагогічний артистизм* по-різному. Український учений Д. Будянський [1] визначає педагогічний артистизм як прояв багатопалітри особистісних реакцій на явища навколишнього світу, здатність яскравого емоційно-образного перекодування інформації в потрібному для пізнавальної діяльності настрою в аудиторії.

У праці української дослідниці О. Ткачової [2] педагогічний артистизм розглянуто як цілісну систему особистісних рис, що сприяють вільному самовираженню особистості, формуються в процесі духовно-практичного освоєння певних видів творчої педагогічної діяльності для забезпечення ефективності навчального процесу та задоволення потреби в професійному самовдосконаленні; артистизм учителя передбачає оптимістичне світобачення, здатність уникати комунікативних штампів, уміння керувати собою.

Ж. Ваганова [3] стверджує, що в педагогіці під артистизмом треба розуміти особистісні якості педагога, здатність до перевтілення, жвавість мови, експресію, багатство жестів та інтонацій, талант оповідача, внутрішню витонченість, образне мислення, тут мають значення особливості психіки, тип нервової системи педагога.

В. Загвязинський [4] розглядає педагогічний артистизм як особливу, образно-емоційну мову інтелектуального спілкування, проникливий стиль співтворчості педагога та учня.

Натомість О. Булатова визначає артистизм, з одного боку, як талант (обдарованість), а з іншого – як результат наполегливої праці вчителя [5]. Артистизм – це діяльність, піднесена до рівня мистецтва, це вищий рівень майстерності, без якого неможливо підняти учнів на бажану духовну висоту.

Наведенні визначення педагогічного артистизму видатних науковців-освітян створюють підґрунтя для такого тлумачення цього поняття: *педагогічний артистизм – це феномен, який виявляється у власному іміджі, мові, поведінці, міміці та рухах викладача ВНЗ із специфічними умовами навчання, який виникає й утримується в його внутрішній самосвідомості під впливом пристрасного бажання прищеплювати курсантам і слухачам готовності до свідомого та самовідданого виконання службового та громадянського обов'язку під час оперативно-службової діяльності, в тому числі й в екстремальних умовах.*

Педагогічний артистизм на сучасному етапі потребує не лише наявності в педагога ВНЗ із специфічними умовами навчання *цілісної системи відповідних особистісних рис*, значного арсеналу засобів вербальної й невербальної комунікації, образного мислення, відчуття внутрішньої свободи, розвиненої уяви, вишуканості, здатності до перевтілення, інтелектуальної привабливості, емоційності, вміння сприймати внутрішній стан того,

хто навчається, здатності транслювати оптимізм, уникати комунікативних штампів, а й наполегливої праці для розвитку та вдосконалення педагогічної майстерності.

Педагогічний артистизм учителя – це відображення багатства його внутрішнього світу, вміння використовувати педагогічну логіку та інтуїцію. Педагогічний артистизм викладача вищого військового навчального закладу повинен включати прояв його національної самосвідомості та патріотизму. Емоційний вплив на курсантів і слухачів є особливо актуальним саме зараз, адже саме їм – новій генерації військовослужбовців України – належить діяти в складних військово-політичних і соціально-економічних умовах сучасної України.

Тож педагогічний артистизм викладача вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання є комплексом особистісних якостей, які полягають у наявності вмінь, навичок, власних психофізіологічних якостей, що дають йому змогу емоційно впливати на курсантів і слухачів. Проте найбільше значення для прояву мовного мистецтва мають особливості внутрішнього світу педагога, його культура та духовне багатство, переконаність у значущості й правоті своїх слів. Адже за допомогою майстерно підібраних інтонацій, жестів, інтелектуальної привабливості викладача в тих, хто навчається, розвивається глибоке та усвідомлене сприйняття запропонованого навчального матеріалу.

На сучасному етапі вкрай потрібно вміти відрізнити надмірне акторство, фальш, манірність від справжнього артистизму. Нав'язливість, штучність почуттів, відверта театралізація, “брехня на уявну користь”, істеричність, відверті перебільшення й спекуляція породжують лише недовіру, відчуженість і не можуть створювати стійких основ для сприйняття пропонувананих ідей та переконливої аргументації фактів.

Як і в будь-якому явищі, в педагогічному артистизмі існують свої крайнощі. Бувають жваві й артистичні, але надто імпульсивні особистості, здатні показувати справжні емоції, але вони при цьому не завжди опікуються наслідками своєї поведінки. Крайність – це патологічне лицемірство, претензійність, занадто демонстративна поведінка, прагнення в будь-який спосіб привернути увагу, намагаючись при цьому приховувати свої справжні почуття. Водночас абсолютно неартистична людина більш схожа на робота, запрограмованого на смуток або мовчазне невдоволення аудиторією, натомість надмірно артистична людина дратує й стомлює своїми нескінченними витівками.

Звичайно, будь-які крайнощі – це погано. Педагогу необхідно знайти золоту середину, щоб домогтися поставлених завдань за допомогою своїх вроджених або набутих акторських здібностей.

Аудиторія – це місце, яке природою педагогічної діяльності призначене для проявів артистизму викладача. Курсант або слухач повинен побачити в ньому не лише того, хто знає, а й любить свій предмет. Використовуючи педагогічний артистизм, педагог застосовує зорові та слухові фікса-

тори, знаходить правильне співвідношення між темпом та інформаційною щільністю мовлення, темп поєднує з ритмом, інформаційну щільність варіює з урахуванням фізичного стану й настрою тих, хто навчається.

Застосування методів артистичної педагогіки зумовлює появу справжнього натхнення. Натхнення неможливо збудити закликами або наказами. Натхнення – це настрій, близький до виникнення колективного несвідомого. На кожному занятті необхідно створювати та плекати натхнення. Для цього потрібно правильно, красиво говорити, освоїти правила дикції та орфоєпії. Артистичному педагогу однієї ерудиції замало. У практиці ВНЗ із специфічними умовами навчання подеколи зустрічається “відстороненість” від курсантів та слухачів, така собі ввічлива недоступність, тримання аудиторії на далекій відстані від себе, акцент на власних “...великих знаннях, розумі, особистій моральності” [8]. До цього їх змушують ранжовані військовими статутами відносини, буквальне слідування військовим традиціям. Такому викладачу не вистачає педагогічної привабливості.

Зовнішність, підтягнутість, хороша фізична форма, голос, жести, вираз обличчя – все це має величезне значення для викладача вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання. Адже педагог під час виконання своїх обов’язків зобов’язаний виглядати зосереджено, зібрано й мобілізовано. Так, щоб лише один його вигляд давав курсантам і слухачам відчуття важливості виконуваної ними роботи.

Тон, вираз обличчя, поза, дистанція, яку педагог обирає в розмові з тими, хто навчається, передають те, що не можна сказати словами. Інтонація, жести погляд здатні здійснити суттєвий вплив на розуміння курсантами та слухачами змісту предмета. При цьому дуже важливе значення має й візуальний контакт, адже іноді навіть погляд може дорівнювати суворому покаранню, і навпаки – може стати й значним заохоченням.

Своєю поведінкою в процесі навчання, здатністю нетрадиційно викладати матеріал артистичний педагог може захопити й повести за собою тих, хто навчається. Відомо, що артистична поведінка педагога вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання позитивно впливає на слухачів і курсантів. Педагог-майстер викладає свою навчальну дисципліну більш емоційними, відкритими, чуйними засобами, прищеплює молоді здатність до самопожертви, національну гідність та патріотизм.

Артистичний педагог – це не лише імпровізатор, а й своєрідний майстер, який володіє драматургією в аудиторії, тобто особливим умінням розставляти акценти, паузи, діалоги та монологи протягом усього заняття. Створення атмосфери співпраці, співтворчості, співроздумів ставить суб’єктів навчання в позицію союзників, соратників педагога, створює умови для інтегрованого навчання.

Використання в навчальному процесі можливостей артистизму встановлює між викладачем і курсантами відносини, засновані на довірі та повазі, що сприяють створенню в процесі проведення заняття творчої атмосфери й духу співробітництва.

Артистизму не можна навчитися, прочитавши або запам'ятавши положення, які містять підручники. Втім, можна зрозуміти й підхопити ідеї, включитися в роботу щодо виявлення та розвитку власних здібностей та вмінь, пов'язаних з імпровізацією, технікою, виразністю мови й рухів, переконливою самопрезентацією, відкритістю, непохитністю в служінні державі та суспільству.

Водночас артистизм, на думку І. Зязюна [6], під силу кожному вчителю, проте для розвитку педагогічного артистизму потрібні відповідні умови. З урахуванням специфіки вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання ми пропонуємо поділяти педагогічні умови розвитку педагогічного артистизму на організаційно-методичні, які забезпечуються переважно адміністративними методами, та індивідуально-особистісні, які залежать від психофізичних властивостей педагога й підлягають удосконаленню та саморозвитку.

Організаційно-методичні умови, на нашу думку, повинні включати:

- розробку основних принципів і шляхів стимулювання педагогічного артистизму у викладацькому середовищі ВНЗ із специфічними умовами навчання;
- створення відповідного особистісного клімату, стимулювання вільного творчого пошуку, тактовність під час обговорення форм і результатів діяльності педагогів, зміну способів атестації педагогів (включення показників, що характеризують артистизм), заохочення артистичних викладачів;
- створення постійно діючих семінарів, проведення заходів і конкурсів на виявлення й заохочення найбільш артистичних педагогів;
- ретельний кадровий відбір.

Індивідуально-особистісні умови передбачають:

- наявність індивідуальних рис характеру, які сприяють розвитку артистизму (емоційність, уява, інтуїція, уважність, спостережливість);
- здатність до саморегуляції, наявність вольових якостей, професійна та громадянська налаштованість викладача ВНЗ із специфічними умовами навчання;
- соціокультурний рівень особистості викладача ВНЗ із специфічними умовами навчання.

Іншими словами, педагогічний артистизм виникає за умови наявності в педагога багатого духовного життя, інтелігентності, спрямованості вольових якостей.

До факторів, які перешкоджають успішному становленню педагогічного артистизму, можна зарахувати:

- досвід засвоєння форм авторитарної поведінки з курсантами та слухачами;
- невпевненість у власних силах;
- нелюбов до професії педагога.

Ефективність роботи щодо розвитку педагогічного артистизму значною мірою залежить від усвідомлення педагогом особистісної значущості

у формуванні професійної компетентності висококласних захисників суверенітету й стабільності держави, життя її громадян.

Формування педагогічного артистизму окремі дослідники пов'язують із театральною педагогікою – галуззю педагогічної науки, яка досліджує особливості акторської та режисерської творчості [7].

Втім, театральна педагогіка – це не просто спеціальна професійна дисципліна творчих ВНЗ, а цілісна система освіти, побудована за законами імпровізаційної діяльності. Театральна педагогіка не передбачає обов'язкового розігрування сценки. Театральна педагогіка – це сучасний напрям педагогічної діяльності, який включає переживання, особистісну творчу дію та імпровізацію, які поєднують інтелектуальне й емоційне сприйняття.

У зв'язку із зазначеним посилюється інтерес до театральної педагогіки, виявлення можливостей використання її досягнень у професійній підготовці викладачів. При цьому важливо усвідомити те, що метою запозичення елементів театральної педагогіки для формування, розвитку й саморозвитку педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання є виховання не актора, а педагога з артистичними здібностями, які, за необхідності, проявлятимуться виключно в його професійній діяльності. При цьому не можна ігнорувати небезпеку, яка виникає в процесі використання театральної педагогіки, адже існує ризик культивування награної та нещирої поведінки педагога.

Успішною можна вважати таку педагогічну діяльність, яка характеризується тісним зв'язком дидактичної здібності вчителя з експресивною здатністю захоплювати учнів емоційним, образним, доступним викладом матеріалу, конструктивними вміннями організовувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію на заняттях, бути режисером своїх занять. Поліфункціональна діяльність педагога, заснована на одночасному виконанні ним багатьох ролей (лектора, вихователя, організатора), вимагає системної підготовки педагога вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання за різними галузями знань, зокрема сценічної культури, акторської та режисерської майстерності.

Етап самовдосконалення, на якому відбувається формування педагогічної майстерності, найсприятливіший час для того, щоб навчитися поєднувати в своєму мисленні й поведінці образну та логічну сутність педагогічної діяльності. Для цього педагогу необхідно вдосконалювати як свою внутрішню сутність, так і зовнішній вигляд. Якщо цілеспрямовано створювати сприятливі умови для творчого розкриття особистості, можна домогтися певного розвитку педагогічних здібностей усього педагогічного колективу ВНЗ із специфічними умовами навчання.

Висновки. Сучасні тенденції розвитку освіти, підвищення професійних вимог до особистості педагога вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання посилити потребу у формуванні творчої індивідуальності педагога, реалізації його творчих здібностей, розвитку індивідуального стилю діяльності. Отже, одним із актуальних питань є проблема фо-

рмування такої важливої якості особистості педагога, як педагогічний артистизм. Оволодіння педагогічним артистизмом потребує формування, виховання й розвитку емоційності, інтуїції, емпатії, уяви, спостережливості, здатності до імпровізації та інших властивостей і якостей, що лежать в основі педагогічного артистизму як однієї із складових іміджу компетентного викладача вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання.

Список використаної літератури

1. Будянський Д. Формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук / Д. Будянський. – Київ, 2006. – 276 с.
2. Ткачева О. Формування у майбутніх учителів артистичних умінь як компонента педагогічної майстерності : дис. ... канд. пед. наук / О. Ткачева. – Київ, 2014. – 256 с.
3. Ваганова Ж. Педагогический артистизм. Можно ли им овладеть? / Ж. Ваганова // Народное образование. – 1999. – № 1–2. – С. 209–211.
4. Загвязинский В. Педагогическое творчество учителя / В. Загвязинский. – Москва : Педагогика, 1987. – 159 с.
5. Булатова О. Педагогический артистизм : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / О. Булатова. – Москва : Академия, 2001. – 254 с.
6. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії : навч. посіб. / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – Київ : Укр.-фін. ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
7. Абрамян В. Театральна педагогіка / В. Абрамян. – Київ : Лібра, 1996. – 224 с.
8. Ягупов В. Теорія і методика військового навчання : монографія / В. Ягупов. – Київ : Тандем, 2000. – 380 с.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2016.

Артемов В. Ю., Сериков В. В. Артистические умения как компонент педагогического мастерства преподавателя высшего учебного заведения со специфическими условиями обучения

В статье обозначены роль педагогического артистизма как составляющей педагогического мастерства и пути его формирования в высшем учебном заведении со специфическими условиями обучения. Тщательно рассмотрены определения известных ученых-педагогов понятия “педагогический артистизм”, на основе проведенной работы предложено авторское определение данного термина.

Определены педагогические условия развития педагогического артистизма, которые подразделяются на организационно-методические, которые обеспечиваются, в основном, административными методами, и индивидуально-личностные, которые зависят от психофизических свойств педагога и подлежат совершенствованию и саморазвитию.

Ключевые слова: педагогический артистизм, театральная педагогика, высшее учебное заведение со специфическими условиями обучения, индивидуально-личностные условия, организационно-методические условия.

Artemov V., Serikov V. Artistic Skill as a Component of Pedagogical Mastery of the Teacher of Higher Education Institution with Specific Conditions of Learning

The article shows the role of pedagogical artistry as a component of pedagogical skills and the ways of its formation in higher education with specific learning conditions. The vision of the famous scientists-teachers is carefully considered on the concept of “teacher artistry” and on the basis of the proposed author’s definition of the term.

It were identified the pedagogical conditions of development of pedagogical artistry by organizational and methodological, which are provided mainly by administrative methods,

and by individual personality, which depend on the psychophysical properties of the teacher and is subject to improvement and self-development.

Organizational-methodical conditions include: develop guidelines and foster pedagogical artistry in the teaching profession; the establishment of an appropriate personal climate, encourage free creative exploration, tact when discussing forms and results of activities of teachers, changes in the method of certification of teachers (inclusion of indicators characterizing the artistry), promoting artistic teachers; the establishment of permanent workshops, events and competitions to identify and encourage the most artistic of teachers; a thorough personnel selection.

Individual conditions include: the presence of the individual traits that contribute to the development of artistry (emotion, imagination, intuition, attentiveness); ability for self-regulation, the presence of strong-willed qualities, professional and civil attitude of the teacher; socio-cultural level of the individual teacher.

The factors that impede the successful formation of pedagogical artistry, include: the experience of assimilation of forms of authoritarian behavior with the students; lack of confidence in their own abilities; dislike of the teaching profession.

Key words: *teaching artistry, theatre pedagogy, higher education institution with specific conditions of learning, individual conditions, organizational-methodical conditions.*